

¹Зиганшина Р.Р., ²Хуснутдинов Д.Х.

Казан федералды университеті

Ресей, Татарстан Республикасы

e-mail: ziga04.04@mail.ru

ТАТАР ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА МОРФОЛОГИЯ САЛАСЫН ОҚЫТУДА ТАТАР ТІЛІНДЕГІ САЙТТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа. «Морфология» курсы бойынша базалық білімдер жалпы білім беретін мектепте оқудың бастапқы кезеңінде оқытыла бастайды. Соңғы жылдары татар тілді интернет секторында тілдің функционалды дамуына оң әсерін тигізетін бағдарламаларды, дереккөздерді және платформаларды әзірлеу мұғалімдерді осы дереккөздермен жұмыс істеуге ынталандыру керек. «Морфология» курсы менгеруде татар тілді сайттар лингвистикалық материал (тіл материалы) бола алады, сонымен қатар арнайы сайттар тіл білімінің осы саласын тиімді оқыту үшін әдістемелік ұсыныстарды жинақтай отырып, оқу іс-әрекетіне ықпал ете алады. Оқулық оқушы үшін маңызды құрал екені даусыз, бірақ татар тіліндегі ақпарат құралдарының әртүрлі мақсаттарын тиімді пайдалана білуі керек. Татар сайты дидактикалық мақсатта пайдалану мүмкіндігі мен оны қолдануды оқушыларға үйретудің маңыздылығы мен оның сабақта тиісті деңгейде пайдаланылмауы арасында қарама-қайшылық бар екендігі ұсынылады.

Тірек сөздер: морфология, татар тілі сайты, татар тілін оқыту, тілдік материал.

¹Зиганшина Р.Р., ²Хуснутдинов Д.Х.

Казанский федеральный университет

Россия, Республика Татарстан

e-mail: ziga04.04@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ САЙТОВ НА ТАТАРСКОМ ЯЗЫКЕ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ МОРФОЛОГИИ НА УРОКАХ ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Базовые знания курса «Морфология» преподаются на начальном этапе обучения в общеобразовательной школе. В последние годы развитие программ, ресурсов и платформ в татароязычной сфере Интернета, положительно влияющих на функциональное развитие языка, должно стимулировать учителей к работе с этими ресурсами. Татароязычные сайты могут быть лингвистическим материалом (языковым материалом) при изучении курса «Морфология», а также специальные сайты могут способствовать учебной деятельности, собирая методические рекомендации для эффективного преподавания данного раздела языкознания. Учебник, несомненно, является важным инструментом для ученика, но он должен уметь эффективно использовать в различных целях татароязычные средства массовой информации. Выдвигается предположение о противоречии между возможностью использования татарского сайта в дидактических целях и важностью обучения студентов его использованию и неадекватным его использованием на уроках.

Ключевые слова: морфология, татарский языковой сайт, преподавание татарского языка, языковой материал.

¹Ziganshina R.R., ²Khusnutdinov D.H.

Kazansky Federal University

Russia, Republic Of Tatarstan

e-mail: ziga04.04@mail.ru

THE USE OF SITES IN THE TATAR LANGUAGE IN TEACHING THE FIELD OF MORPHOLOGY IN THE LESSONS OF THE TATAR LANGUAGE

Annotation. Basic knowledge on the course "morphology" begins to be taught at the initial stage of training in a comprehensive school. In recent years, the development of programs, sources and platforms that have a positive impact on the functional development of the language in the tatar-language internet sector should encourage teachers to work with these sources. In mastering the course "morphology", tatar-language sites can serve as linguistic material (language

material), as well as special sites can contribute to educational activities, accumulating methodological recommendations for effective teaching of this area of linguistics. There is no doubt that the textbook is an important tool for the student, but he must be able to effectively use various purposes of tatar-language media. It is proposed that there is a contradiction between the possibility of using the tatar site for didactic purposes and the importance of teaching students to use it, and its inadequate use in the classroom.

Keywords: morphology, tatar language site, tatar language teaching, language material.

Кіріспе. Қазіргі балалар, бір жағынан, интернет ресурстарын өте еркін пайдаланады және ғаламдық желісіз өз өмірін елестете алмайды; екінші жағынан, желі мүмкіндіктерін жиі емес, сапалы және пайдалы түрде пайдалана алуы жағынан шектелгенін түсінуге болады. Оқырмандар ойын-сауық және бос уақытын өткізу мақсатында әртүрлі сайттарды жиі пайдаланады. Мамандар бұған алаңдаушылық білдіруде: «Қазіргі заманғы бала ақпараттық технологияларды көп жағдайда тек қызығушылықты іздеу мақсатында қолдануға тырысатынын түсіне отырып, бұл қызығушылықты мектеп бағдарламасына қатысты пәндер бойынша білім деңгейін дамытуға бағыттай білу маңызды болар еді». В. Шамстдинова сабақта веб-сайттарды пайдалануды үйретуде мұғалімдердің рөлі зор екенін айтады.

Дегенмен, мұғалімдер әлі де негізгі тірек ретінде оқулықты таңдап, басқа жұмыстарға мән бермеуі мүмкін. Қазіргі білім беру кеңістігінде бұл түбегейлі қате. Оқулық оқушы үшін маңызды құрал екені даусыз, бірақ татар тіліндегі ақпарат көздерін түрлі мақсатта тиімді пайдалана білуі керек.

Бүгінгі таңда компьютерлендіру, жаһандану, ақпараттық коммуникация дәуірінде татар тілі сабақтарында әртүрлі бөлімдерді оқытуда татар тіліндегі сайттарды пайдалану тақырыбы өзекті бола түсуде.

Морфология ғылымының негізгі мәселелерінің бірі – сөздерді топтарға бөлу. Мектепте «Морфология» курсы оқытуда сөз таптарын оқытуға көп көңіл бөлінсе, татар мектептеріндегі татар тілі сабақтарында алтыншы сынып бағдарламасы сөз таптарын оқытуға арналған. Тіл мәдениетінің жоғары деңгейі сөз таптарын, олардың грамматикалық

категорияларын білуді, грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс қолдануды білдіреді және сонымен бірге бұл тапсырма оқушыларға біршама қиындықтар туғызуы мүмкін.

Материалдар мен әдістер. Мақалада мектепте татар тілін оқытуда морфология бөлімі бойынша материалдарды ақпараттық технологияларды қолдана оытрып оқытудың әдіс тәсілдері ұсынылады. Мақалада материалдарды жинақтау, жүйелеу, түсіндіру, нәтижелерді талдау, тұжырымдау әдістері қолданылады.

Талқылау және нәтиже. Дәстүр бойынша тіл білімінің бұл саласын зерттеу «Зат есім» сөз табын зерттеу сабақтарынан басталады, бұл сабақтарда зат есімнің мағыналық жағынан, олардың келісім, сөйлем категорияларына қатысы, жасалу белгілері қарастырылады. Келесі кезекте сын есім тобы зерттеліп, оның заттық және қатысты түрлері мен дәрежелері түсіндіріледі. Жасалу түрлеріне, сын есімдердің аталу жағдайларына, орналасу ерекшеліктеріне назар аударылады. Сөздік, мәнер, сан сөз таптары (сандарды дұрыс жазуға жеке сабақ беру көзделеді) әр сөз табының топшаларынан басқасы осы логикаға сәйкес оқытылады. Етістіктің сөз табын зерттеуге көп көңіл бөлінеді. Ең алдымен «Етістік және оның негізі», «Етістіктің зат есіммен түрленуі», «Етістік бағыттары», «Етістік топшалары» тақырыптары қамтылған [1, б.90-99]. Татар тілі сабақтарында сабақтас және құрмалас етістік топтары оқытылады, етістіктің әр түрі жеке оқытылады. Одан әрі оқушыларды көмекші етістіктермен және көмекші етістік ретінде келетін кейбір дербес етістіктермен таныстырады. Әрбір дербес сөз табының сөйлемде қалай қолданылатыны да сипатталған. Осы сөз таптарын меңгергеннен кейін жалпылау және қайталау үшін тапсырмалар жүйесі

ұсынылады. Дауыс берулер мен хабарларға уақыт белгіленеді. Тәуелдік сөздер «Сөз таптарының байланысуы» тақырыбы аясында оқытылады; Регистрлерді зерттеуде олардың топшаларына және дұрыс жазылуына көңіл бөлінеді. Сондай-ақ, әрбір тақырыпты зерделеу жиынтық шолу сабағымен аяқталады. «Модаль сөз таптары» сабақтарында үстеулер, модаль сөздер, сын есімдер зерттеледі. Оқулықта сөз таптарына морфологиялық талдау жасау дағдыларын қалыптастыруға көңіл бөлінген. Ең алдымен мысал келтіріледі, осы мысал бойынша оқушылар өз бетінше әрекет етуге үйренеді.

Татар тілі сабақтарында морфология саласын оқытуда татар тіліндегі сайттарды пайдалану бойынша ұсыныстар. Айта кету керек, татар тіліндегі веб-сайттармен жұмыс тәжірибесін сарапшылар мен педагог-практиктер жинақтаған. Мысалы, мұғалім А. Әбішева өзінің жеке сайтында тіл сабақтарында сәтті қолдануға болатын келесі татар сайттарын атап өтеді: «Гыйлем» сайты, «Халбуки» лекциялары, «Альбата» бейнелекциялары, «Учим татарский язык» басылымы, «Зихан» сайты, «Татар тілі. Википедия», «Азаттық» радио беттері. Бұл мұғалімнің жинаған және өз жұмысында пайдаланған беттерін бағалаймыз. Оларға қысқаша сипаттама берейік.

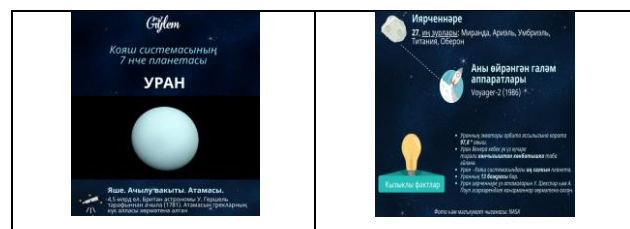
«Әрине» веб-сайтымен жұмыс істеу мүмкіндіктерін қарастырайық. Бұл сайтта арнайы «Морфология» саласы бойынша дәрістер жоқ. Дегенмен, музыка тарихы, сәулет өнері, идиомалар, ұлттық билер сияқты оқырмандарға түсінікті тақырыптар бойынша дереккөздер бар. Ғалым С. Хабибуллиннің «Татар кәсіби музыкасының негізін салған кім?». сіз оның лекциясын пайдалана аласыз. Дәріс он төрт минутқа созылады. Татар тілі сабағының қырық минутпен шектелуі сияқты себептерді алға тартып, балалардың үйде отырып дәріс тыңдауын сұрауға болады. Сабақта дәріс мәтініне сәйкес грамматикалық тапсырма орындалады. Тапсырма мынадай болуы мүмкін: үйде тыңдаған лекцияның қысқартылған мәтінімен жұмыс. Көп

нүктенің орнына үтірді қойып, аттың үстіне үтірді теріңіз.

Танымдық жағынан да, біздіңше, «Ғылым» сайты алда. Оқушыларға қызықты тақырып – астрономия, ғарыш, алыс планеталар туралы инфографиканы ұсынуға және «Сан» сөз табын оқыту сабақтарында олармен жұмыс жасауға болады. Сайтта әртүрлі планеталар (Марс, Уран, Венера, Юпитер және т.б.) туралы инфографика бар. Уран планетасы мысалында тапсырмаларды ұсынамыз. Оқырмандарға алдымен инфографикамен танысу ұсынылады

Сұрақтар мен тапсырмалар. Жазбаша жауап беруіңізді сұраймыз. Сандарды әріппен жаз.

- Уран Күн жүйесінің қай планетасы?
- Уранды қай елдің ғалымы және қай жылы ашқан?
- Ғаламшардың неше серігі бар? Біреуінің атын жаз.
- Уранның неше сақинасы бар?
- Планета неше жаста ?
- Қосымша дереккөздерге сілтеме жасай отырып, дұрыс жазыңыз:

Сурет 2. Инфографикамен жұмыс («Сан» тақырыбы бойынша сабақ мысалында)

Сол бөлімде «Tardir Radio» ұсынатын сынақтарды пайдалану мүмкіндіктерін қарастырған жөн деп санаймыз. Мысалы, «Тіл дейтін өзен бар» айдары сөйлеу мәдениетін дамытуға арналған, бірақ оны «Морфология» бөлімін оқу мақсатында да пайдалануға болады. Мысалы, «Зат есім мен етістік» тақырыбындағы сабақта жұмысты былай ұйымдастыруға болады. Оқырмандар «Екеуі тыңда, бір айт» шығарылымын тыңдауға шақырамыз. Шығарылым ұзақ емес - ол 2 минут 46 секундқа созылады. Студенттер оны үстелдік компьютерлерде немесе телефондарында тыңдай алады. Мұғалім трансляцияны бүкіл сыныпқа ойната алады (бұл жағдайда кемінде екі

ойнату сұралады). Тапсырма үй тапсырмасы ретінде ұсынылса, студенттер сайтты өз бетінше тауып, эфирді тыңдайды. Тапсырма келесідей тұжырымдалған: «Тыңдаған мәтін бойынша кестені толтыр».

1-кесте.

Тапсырма «Түртіп» радиосының хабарларына негізделген

Аты	етістік (әңгіме етістігі)	зат есім етістік
сөз	кеңес береді	білу
халық	түсінбеймін	тыңдау
...	...	...

Айта кету керек, тапсырманы жеңілдету мүмкіндігі де бар. Бұл жағдайда барлық етістіктермен және зат есімдермен жұмыс істеудің қажеті жоқ, айталық, студент әр жағдайға үш-бес мысалды тыңдап, жазуы керек.

«Bala.rf» сияқты интерактивті кітапханаларға және татар тіліндегі мультфильмдерге үлкен көңіл бөлу керек. Сол бөлім аясында «Bala.rf» интерактивті кітапханасында жинақталған еңбектерді де пайдалануға болады [Bala.rf, интернет-ресурс]. Мысалы, «Дауыс аксессуарлары» тақырыбын оқығанда, М. Гусейиновтың «Біздің достар» поэмасымен жұмыс істеуді ұсынуға болады. Мұнда әрбір куплет вокалдық аккорд(лар)ды пайдаланады. Оқушыларға әр шумақ бойынша тапсырмалар беруге болады. Біз мұндай тапсырмалармен жұмысты сәтті деп санаймыз. Ыңғайлы болу үшін сурет, тапсырмалар және күтілетін жауаптар кесте түрінде құрастырылған.

2-кесте.

«Bala.rf» сайтымен жұмыс мысалы
(«Дауыс аксессуарлары» тақырыбын оқу мысалында)

«Bala.rf» сайтынан слайд.	Тапсырмалар жүйесі	Болжалды жауаптар
	1) аудио тректі табу; 2) осы фонемадан жаңа сөз жасаңыз	1) мияу 2) мияу
	Үзінді мысалмен аудио және визуалды дыбыс тізбектерінің айырмашылығын	хо-хо - жануардың дыбысына еліктеу

	түсіндіріңіз	үшін жасалған дауысты дыбыс. Ал сіз жыпылық тауды көре аласыз - оны сүйемелде йтін сурет пен дыбыс (иттің көзі жыпылық тайды)
	1) аудио тректі табу; 2) Оның құрамы туралы не айта аласыз?	1) чип-чип-чип; 2) ір түбірді үш рет қайталау арқылы шыбынның дыбысына еліктеу үшін жасалады

Мұндай тәсілді оқырмандар құптаиды, өйткені, ең алдымен, заманауи оқырмандар үшін сапалы көрнекіліктер қажет; екіншіден, олар сөз шеберінің орындауындағы мәтінді тыңдап, таза татар тілінің үлгісінде сөйлеуінің дамуына қол жеткізеді; үшіншіден, ұсынылған мәтін қиын емес, қызықты, олар оны тыңдау арқылы ғана емес, оқу арқылы да қабылдайды; төртіншіден, осы жағдайлардың барлығы «Морфология» бөліміне жататын тапсырмаларды орындауға ынтасын арттырады.

Қорытынды. Нәтижелерге сүйене отырып, татар тілін ғылыми деңгейде зерттеуде «Албата», «Ғылым», «Тәртіп» радиосындағы жеке хабарлар сияқты сайттардың күші зор деп айтуға болады. Бір өкініштісі, тілдік жағдай балаларды татар тілінде ғылымға баулудың осындай жолдарын дерлік қалдырады. Мұғалім оларды орынды қолдануы керек деп ойлаймыз және біз өз жұмысымызда бірнеше әдіс-тәсілдерді көрсеттік.

Бөлімге сәйкес татар тіліндегі сайттар белсенділікті дамытады, әртүрлі сөз таптарын меңгеруде қызықты тәсілдермен жұмыс істеу мүмкіндігін ашады, оқырмандар арасында татар тіліндегі

интернетке қызығушылық тудырады. Татар сайттары берген мүмкіндіктерді әртүрлі сөз таптарын оқыту сабақтарында тиімді пайдалануға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бейне дәрістер. URL: <https://elbette.ru>; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
2. URL: <http://balarf.ru>; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
3. «Ғылым» сайты. – URL: <http://giylem.tatar>; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
4. «Джихан» сайты. – URL: <https://vk.com/tatcihan>; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
5. Мұрагерлік көрсеткі. Зелант тауы. Толық фильм. – URL: <https://yandex.ru/video/preview/16670378942887233820>; (Өтінім беру мерзімі: 06.11.2023 ж.)
6. Нұр татар. – URL: <https://tat.nur.tatar>; Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.
7. Татар Википедиясы. – URL: https://tt.wikipedia.org/wiki/Tatar_Wikipediase; Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.
8. «Тапсырыс» радиосы. – URL: <https://tartip.tatar/news/rubric/list/programmy>; Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.
9. Мен татар тілін оқимын. – URL: <https://vk.com/tatarbelem>; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
10. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL6ojHHADCXvPbcL4AU715yKFWVqPz9>; (Өтінім беру мерзімі: 06.11.2023 ж.)
11. Чукмар және Тукмар. Татар мультфильмі. – URL: <https://yandex.ru/video/preview/12331954626980442984>; (Өтінім беру мерзімі: 06.11.2023 ж.)
12. Юсупов Ф.Ю., Харисова Ч.М., Сайфетдинов Р.Р. татар тілі. 6-сынып: Татар тіліндегі жалпы білім беретін оқу орындарына арналған оқулық. - Қазан: татар. кету ред., 2015. - 175 б.
13. Әбішева А. Татар тілі сабағында пайдаланылған татар интернет ресурстары. – URL: https://abishevaalena.ru/?page_id=3918; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
14. Гатауллин Р. Татар веб-сайты сәтті болуы үшін оны жасаушы татар интернетін жақсы көруі керек. – URL: <https://tatar-inform.tatar/news/tatar-sayty-u-yshka-ireshsen-chen-any-yasauchy-tatar-internetyn-yaratyrge-tiesh-r-gataullin>; (Өтінім беру мерзімі: 05.11.2023 ж.)
15. Шамстдинова В. Мұғалімге көмек – аудиокітап // Білім. – 2019. – №5. -93-95 б.
16. Тухфатулина А. Тәрбие жұмысындағы татар мультфильмдері мен таспалары // Білім. - 2014. - №11. -22-24 с.

References:

1. Bejne dərister. URL: <https://elbette.ru>; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
2. URL: <http://balarf.ru>; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
3. «Ғылым» sajty. – URL: <http://giylem.tatar>; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
4. «Dzhihan» sajty. – URL: <https://vk.com/tatcihan>; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
5. Mұragerlik kōrsetki. Zelant tauy. Tolyқ fil'm. – URL: <https://yandex.ru/video/preview/16670378942887233820>; (Өtinim беру merzimi: 06.11.2023 zh.)
6. Nұr tatar. – URL: <https://tat.nur.tatar>; Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.
7. Tatar Vikipedijasy. – URL: https://tt.wikipedia.org/wiki/Tatar_Wikipediase; Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.
8. «Tapsyrys» radiosy. – URL: <https://tartip.tatar/news/rubric/list/programmy>; Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.
9. Men tatar tilin oқimyn. – URL: <https://vk.com/tatarbelem>; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
10. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL6ojHHADCXvPbcL4AU715yKFWVqPz9>; (Өtinim беру merzimi: 06.11.2023 zh.)
11. Chukmar zhәне Tukmar. Tatar mul'tfil'mi. – URL: <https://yandex.ru/video/preview/12331954626980442984>; (Өtinim беру merzimi: 06.11.2023 zh.)

12. Jusupov F.Ju., Harisova Ch.M., Sajfetdinov R.R. tatar tili. 6-synyp: Tatar tilindegi zhalpy bilim beretin oqu oryndaryna arnalğan oqulyk. - Qazan: tatar. ketu red., 2015. - 175 b.
13. Əbisheva A. Tatar tili sabaғыnda pajdalanylған tatar internet resurstary. – URL: https://abishevaalena.ru/?page_id=3918; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
14. Gataullin R. Tatar veb-sajty sətti boluy yshin ony zhasaushy tatar internetin zhaksy kerui kerek. – URL: <https://tatar-inform.tatar/news/tatar-sayty-u-yshka-ireshsen-chen-any-yasauchy-tatar-internetyn-yaratyrga-tiesh-r-gataullin>; (Өtinim беру merzimi: 05.11.2023 zh.)
15. Shamstdinova V. Mұғalimge kömek – audiokitap // Bilim. – 2019. – №5. -93-95 b.
16. Tuhfatullina A. Tərbie zhymysyndaғы tatar mul'tfil'mderi men taspalary // Bilim. - 2014. - №11. - 22-24 s.

Автор туралы мәлімет

Зиганшина Руфия Рифгатовна

Лауазымы: Филология ғылымдарының кандидаты, Қазан федералды университеті
Пошталық мекенжайы: 420008, Ресей, Татарстан Республикасы
Ұялы.тел: 89274402096
e-mail: ziga04.04@mail.ru

Сведения об авторе:

Зиганшина Руфия Рифгатовна

Должность: Кандидат филологических наук, Казанский федеральный университет
Почтовый адрес: 420008, Россия, Республика Татарстан
Сот.тел: 89274402096
e-mail: ziga04.04@mail.ru

Information about the author:

Ziganshina Rufiya Rifgatovna

Position: Candidate of philological sciences, Kazan Federal University
Mailing address: 420008, Russia, Republic of Tatarstan
Mob.phone: 89274402096
e-mail: ziga04.04@mail.ru